

ISTORIE

Stefan Zweig (1881–1942), scriitor și publicist austriac, s-a bucurat de o mare faimă internațională în anii 1920–1930, perioada sa de creație cea mai fertilă. S-a născut în familia unui înstărit industriaș evreu. A studiat filozofia, romanistica și germanistica la Universitatea din Viena și la cea din Berlin. A debutat ca poet sub influența lui Hofmannsthal și a lui Rilke, primind o importantă distincție literară austriacă. Student fiind, pleacă în Belgia, la Émile Verhaeren, căruia îi va deveni bun prieten, traducător și biograf (printre marii săi prieteni se vor număra de asemenea Sigmund Freud și Arthur Schnitzler). În 1904 pleacă în Franța, unde își face mulți prieteni în lumea literară pariziană, de exemplu pe Jules Romains, și îl cunoaște pe Romain Rolland, pe care îl va admira o viață întreagă; apoi vizitează Anglia, Statele Unite, India și alte țări, continuându-și în tot acest timp preocupările literare. În 1915 se căsătorește cu Friederike von Winternitz. În timpul Primului Război Mondial, declarându-se pacifist, la fel ca Romain Rolland, nu luptă pe front, slujindu-și patria ca funcționar la Arhivele Ministerului de Război. În 1919 părăsește Viena pentru a se stabili la Salzburg; aici, în cursul unui deceniu, scrie cele mai celebre dintre povestirile, eseurile și biografiile sale. În 1934, după ce Hitler vine la putere în Germania, părăsește Austria și trăiește o vreme în Anglia. Cărțile lui sunt interzise de național-socialiști, ceea ce, pe lângă traiul în exil, îi provoacă o mare suferință. În 1939 divorțează și se recăsătorește cu o tânără englezoaică, Charlotte Elisabeth Altmann, care la scurtă vreme se îmbolnăvește grav. În 1940 pleacă în Statele Unite, iar de acolo în Brazilia, unde se sinucide împreună cu soția pe 22 februarie 1942.

Titluri importante (multe traduse în românește la puțin timp după apariția edițiilor germane, autorul bucurându-se și la noi de celebritate în epocă): *Secret arzător*, *Scrisoarea unei necunoscută*, *Amoc*, *Spaima: romanul unui adulter*, *Simțuri rătăcite*, *Suflete zbcucumate*, *Douăzeci și patru de ore din viața unei femei* (Humanitas Fiction, 2012), *Schachnovelle* (ficțiune); *Émile Verhaeren*, *Drei Meister: Balzac – Dickens – Dostojevski*, *Romain Rolland: Der Mann und das Werk*, *Orele astrale ale omenirii* (Humanitas, 2013), *Maria Antoaneta*, *Maria Stuart*, *Erasmus de Rotterdam*, *Lupta în jurul unui rug: Castello împotriva lui Calvin*, *Magellan* (biografii și eseuri pe teme istorice); *Jeremias* (dramaturgie); *Lumea de ieri* (Humanitas, 2012) (memorialistică).

STEFAN ZWEIG

Lupta în jurul unui rug

CASTELLIO ÎMPOTRIVA LUI

CALVIN

Traducere de
E. Marghita

Ediție îngrijită și revizuită de
Dan Flonta

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Andreea Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Art Group

Stefan Zweig
Castellio gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt

Lucrare apărută cu acordul COPYRO –
Societate de Gestiune Colectivă a Drepturilor de Autor

© HUMANITAS, 2016, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Zweig, Stefan

Lupta în jurul unui rug: Castellio împotriva lui Calvin /
Stefan Zweig; trad.: E. Marghita; îngrijitor de ed.: Dan Flonta. –
București: Humanitas, 2016

ISBN 978-973-50-4714-6

I. Marghita, E. (trad.)

II. Flonta, Dan (ed.)

282(44) Castellion, S.

284.2(44+494) Calvin, J.

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	7
Introducere	11
Calvin acaparează puterea	25
„ <i>La discipline</i> “	46
Intră în scenă Castello	71
Cazul Servet	93
Uciderea lui Servet	112
Manifestul pentru toleranță	132
O conștiință se ridică împotriva violenței	155
Violența învinge conștiința	174
Polii se ating	206
<i>Lista ilustrațiilor</i>	219

Notă asupra ediției

În mai 1936, Stefan Zweig publica la Herbert Reichner Verlag din Viena eseu istoric *Castellio gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt* (*Castellio împotriva lui Calvin sau O conștiință contra violenței*). Zweig se afla de multă vreme în relații apropiate cu autorul și traducătorul român Eugen Relgis, care tâlmăcise de-a lungul timpului nu mai puțin de nouă cărți ale sale în românește. Prompt, Relgis și-a manifestat dorința de a traduce și acest volum. Dar, spre mirarea sa, scriitorul austriac l-a sfătuit să n-o facă. Această carte „*plait peu au public*“ („nu prea place publicului“), i-a scris, ambiguu, Zweig vechiului său traducător, evreu ca și el, iar Relgis a întrezărit în aceste cuvinte o aluzie la degradarea climatului public european, dominat de politica agresivă a Germaniei naziste și de începutul prigoanei împotriva evreilor. Căci Zweig își înțelegea textul, care are în centru confruntarea dintre umanistul francez Sebastian Castellio și neîndurătorul teocrat al Genevei, Jean Calvin, ca pe un manifest împotriva „tuturor silnicilor violenței“. Dar iată că, după două luni, Zweig i-a trimis lui Relgis un exemplar al originalului german pe care operase o serie de adăugiri, tăieturi și corecturi, cerându-i să se folosească de acest text revizuit pentru traducerea românească și sugerându-i titlul „Lupta în jurul unui rug“ („*Kampf um einen Scheiterhaufen*“ – titlu propus de Zweig și pentru edițiile franceză, engleză și olandeză, dar adoptat doar de aceasta din urmă).

În cele din urmă, Relgis a renunțat la aceasta întreprindere. În perioada statului național legionar și sub regimul Antonescu, el a resimțit din plin efectele politicii antievreiești, fiind marginalizat și nemaiputând să publice. Cartea lui Zweig avea să apară în românește abia în 1945, cu puțin înainte de sfârșitul războiului,

la Editura Modernă. Traducerea a fost realizată de E. Marghita, care s-a servit de textul îmbunătățit de Zweig. Cu această ocazie, Relgis a scris o prefață în care a împărtășit publicului povestea din spatele apariției versiunii românești.

Volumul de față, îngrijit în redacția Editurii Humanitas, are la bază textul original revizuit de Stefan Zweig pentru ediția românească. S-au luat însă în considerare și alte corecturi și modificări punctuale operate ulterior de Zweig pentru ediția germană revizuită, care a apărut postum, începând cu anul 1954, la S. Fischer Verlag din Frankfurt pe Main.

Traducerea din 1945 a fost supusă unei revizuii substanțiale. S-au realizat numeroase îmbunătățiri de ordin stilistic și s-a intervenit acolo unde textul românesc era mai puțin inteligibil. S-au prelucrat structurile sintactice învechite care îngreunau curgerea textului sau care sunt mai puțin transparente pentru cititorul de azi, menținându-se însă de obicei frazele lungi și elaborate care fac parte integrantă din scriitura lui Stefan Zweig și, în general, din stilul multor scriitori interbelici de limbă germană. Grafia, punctuația, precum și formele gramaticale au fost aduse la zi, conform normelor în vigoare. Toate aceste intervenții s-au făcut însă ținând seama de imperativul de a menține o manieră ușor arhaizantă, pentru a nu răpi textului aerul de epocă. În ton cu traducerea originală, s-a apelat la un lexic adecvat perioadei, s-au folosit inversiuni sintactice în măsura în care nu sună strident pentru cititorul de azi etc.

Textul prezentei ediții este însoțit de o serie de note de subsol. Majoritatea lor dau informații despre personaje sau contexte istorice mai puțin cunoscute, oferă traducerea românească a numeroaselor citate franțuzești sau aduc lămuriri despre referirile la textul biblic. Notele îngrijitorului de ediție sunt numerotate, iar o notă aparținând traducătoarei este marcată cu asterisc. De asemenea, ediția de față este îmbogățită cu o suită de ilustrații reprezentându-i mai ales pe protagoniștii cărții. La câteva dintre ele, autorul se referă pe larg pentru a creiona portretele psihologice ale celor doi antagoniști. Facsimilul cu textul original prelucrat de Zweig (p. VIII a fasciculului) a fost preluat din ediția românească publicată de Editura Modernă.

Dan Flonta

„Posteritatea nu va putea concepe că am fost
nevoiți să trăim iarăși într-o beznă atât de
adâncă, după ce se făcuse cândva lumină.“

Castellio în *De arte dubitandi*, 1562

Introducere

„Celui qui tombe obstiné en son courage, qui, pour quelque danger de la mort voisine, ne relâche aucun point de son assurance, qui regarde encore, en rendant l'âme, son ennemi d'une vue ferme et dédaigneuse, il est battu, non pas de nous, mais de la fortune; il est tué, non pas vaincu: les plus vaillants sont parfois les plus infortunés. Aussi y a-t-il des pertes triomphantes à l'envi des victoires...”¹

Montaigne

„Musculița contra elefantului“ – mai întâi pare ciudată această însemnare a lui Sebastian Castellio, scrisă chiar de mâna lui în exemplarul aflat la Basel al operei sale polemice împotriva lui Calvin. Am fi, deci, oarecum îndreptățiți să bănuim că e vorba doar de una dintre obișnuitele exagerări ale umaniștilor. Dar cuvintele lui Castellio nu erau nici hiperbolice, nici ironice. Cu o comparație atât de izbitoare, acest viteaz voia doar să-i arate prietenului său Amerbach² că își dădea seama prea bine de tragismul situației sale: aruncase mânușa unui adversar uriaș acuzându-l în mod public pe Calvin că, din fanatică îndârjire, a ucis un om și, printr-însul, libertatea de conștiință în cadrul Reformei. Din primul ceas în care Castellio ridică pana ca pe o lance pentru această bătălie primejdioasă, el e pe deplin conștient de imposibilitatea oricărui război pur spiritual

---

1. „Cel ce cade stăruind în curajul lui, cel ce, aflat în cea mai mare primejdie de moarte, nu e zdruncinat câtuși de puțin în convingerea lui, cel ce își mai privește inamicul cu fermitate și mândrie chiar și în timp ce-și dă sufletul, acela este doborât de soartă, nu de noi; este ucis, iar nu învins: cei mai viteji sunt uneori cei mai năpăstuiți. Există, astfel, înfrângeri tot atât de triumfătoare precum victoriile...” (fr.).

2. *Bonifacius Amerbach* (1495–1562), jurist și umanist elvețian. L-a susținut financiar pe Castellio la Basel.

împotriva supremației unei dictaturi îmbrăcate în platoșe și zale, conștient deci și de zădărnicia acțiunii sale îndrăznețe. Cum ar putea un singur ins, neînarmat, să se mai războiască cu Calvin și să-l învingă, pe acest Calvin, îndărătul căruia stau mii și zeci de mii și, pe deasupra, și aparatul militant al puterii de stat?

Datorită unei formidabile tehnici de organizare, Calvin a reușit să transforme un oraș întreg cu mii de cetățeni, până atunci liberi, într-o rigidă mașinărie de ascultare oarbă; a izbutit să nimicească orice tendință de independență, să acapareze orice libertate de gândire, aservind-o numai și numai doctrinei sale. Tot ce are vreo putere în oraș și în stat este supus atotputerniciei sale, toate autoritățile și toate slujbele: consiliul comunal și consistoriul, universitatea și tribunalul, finanțele și morala, preoții, școlile, zbirii, închisorile, cuvântul scris, rostit și chiar cel șoptit în taină. Doctrina lui a devenit lege. Iar pe acela care îndrăznește cea mai mică obiecție îl învață foarte repede temnița, surghiunul sau rugul – aceste argumente de care se folosește orice tiranie spirituală pentru a pune capăt tuturor discuțiilor – că la Geneva nu e admis decât un singur adevăr, iar Calvin e profetul lui. Însă puterea sinistră a acestui om nefast se extinde mult mai departe, dincolo de zidurile orașului; orașele confederate elvețiene văd într-însul cel mai important aliat politic; protestantismul universal și-l alege pe *violentissimus Christianus* drept generalisim spiritual; prinți și regi se străduiesc să obțină bunăvoința conducătorului ecleziastic care a pus pe picioare cea mai puternică organizație a creștinismului în Europa, pe lângă cea romană. Nici un eveniment de actualitate politică nu se mai petrece fără știrea lui, aproape nici unul împotriva voinței sale. A-l dușmăni pe predicatorul de la catedrala Saint-Pierre a devenit un act tot atât de primejdios ca și a-l dușmăni pe papă sau pe împărat.

Iar adversarul, Sebastian Castellio, idealistul stingher care, în numele libertății de gândire a omenirii, pornește lupta împotriva tiraniei lui Calvin și a oricărei alte tiranii spirituale, cine este el? Într-adevăr, asemuit cu fantastica putere a lui Calvin, musculița contra elefantului! Un *nemo*, un nimeni, un zero în sensul influenței publice și un coate-goale, un savant sărac lipit pământului care-și hrănește cu trudă nevasta și copiii, dând lecții particulare, făcând traduceri; un refugiat în țară străină, fără drept de adăpost, fără drepturi civile, de două ori emigrant: ca în toate epocile dominate de fanatism, omul de omenie stă neputincios și complet izolat între zeloții învrăjbiți. Ani de zile, acest mare și modest umanist duce o existență mizeră, veșnic strâmtorat, dar și veșnic liber, deoarece nu e legat de nici o partidă și nu e robit nici unui fanatism. Abia când, prinuciderea lui Servet, își simte conștiința zguduită și se ridică de la munca lui pașnică spre a-l învinui pe Calvin în numele omeniei batjocorite, abia atunci această izolare devine eroism. Căci pe Castellio nu-l apără o masă compactă și sistematic organizată, ca pe adversarul său Calvin, deprins cu războaiele; pe el nu-l sprijină nici o partidă, nici cea catolică, nici cea protestantă; nici un domnitor puternic, nici un împărat și nici un rege nu întind asupra lui, ca pe vremuri asupra lui Luther și Erasmus, mâna lor ocrotitoare; și chiar cei câțiva prieteni care îl admiră se încumetă să-l îmbărbăteze doar în taină.

Căci e nespun de primejdios să te dai pe față cu un om care, într-o epocă smintită, când ereticii sunt peste tot schingiuiți și fugăriți asemenea vânatului, ridică neînfricat cuvântul pentru acești dezmoșteniți și asupriți, contestând o dată pentru totdeauna tuturor stăpânilor de pe lume dreptul de a prigoni vreun locuitor al acestui Pământ din pricina ideilor sale și a concepțiilor sale de viață. Un om care, într-una din acele clipe de întunecare a sufletelor ce

se abat în răstimpuri asupra popoarelor, cutează să-și păstreze privirea lucidă și omenoasă și să numească toate aceste măceluri, săvârșite în aparență întru cinstirea Domnului, cu numele lor adevărat: crimă, crimă și iarăși crimă! Un om care, răscolit în sentimentul său cel mai profund de omenie, nu mai poate răbda tăcerea și își strigă de unul singur, până la ceruri, disperarea și indignarea față de toate atrocitățile comise, luptând singur pentru toți, singur împotriva tuturor! Întotdeauna, cel ce ridică cuvântul împotriva stăpânilor clipei și împotriva împărțitorilor puterii trebuie să se aștepte la un foarte mic număr de camarazi, având în vedere nemuritoarea lașitate a neamului nostru pământesc; de aceea, în ceasul hotărâtor Sebastian Castellio nu are îndărătul său decât propria-i umbră, iar drept avut, singura proprietate inalienabilă a artistului luptător: o conștiință de neînduplecat într-un suflet neînfricat.

Însă tocmai faptul că Sebastian Castellio, știind din capul locului că lupta lui n-are sorti de izbândă, a întreprins-o totuși, așa cum i-a dictat conștiința – acest sfânt „Totuși“ și „Cu toate că“ îl slăvește pentru toate timpurile pe acest erou necunoscut din marele război de eliberare a omenirii. Numai pentru curajul de a fi ridicat el singur, izolat, un protest pătimaș împotriva unei terori mondiale, lupta lui Castellio contra lui Calvin ar trebui să rămână întipărită în mintea și în sufletul oricărui intelectual. Dar și în tematica ei lăuntrică această dispută istorică depășește cu mult prilejul ei temporar. Aici nu e vorba de un *teologicum* mărginit, nu de omul Servet și nici măcar de înfruntarea decisivă dintre protestantismul liberal și cel ortodox: în această dispută dârză se pune o problemă mult mai vastă, cu repercusiuni dincolo de epoca ei, *nostra res agitur*¹; se deschide o luptă care, sub alte denumiri și sub

---

1. Chestiunea ne privește (lat., traducere liberă) – adaptare a unui vers din Horațiu (*Epistole*, I, 18).

felurite forme, va trebui dusă iar și iar. Teologia e aici doar o mască întâmplătoare a vremii. Chiar și Castelleo și Calvin nu sunt decât exponenții unei antiteze invizibile, dar imposibil de depășit. Indiferent cum vrem să denumim polii acestei permanente tensiuni – toleranță contra intoleranței, libertate contra tutelării, omenie contra fanatismului, individualitate contra mecanizării, conștiință contra violenței –, toate aceste denumiri exprimă în fond o decizie profund lăuntrică și personală cu privire la ce anume este mai important pentru fiecare ins în parte: factorul omeniei sau factorul politic, *ethos*-ul sau *logos*-ul, personalitatea sau colectivitatea.

De această circumscriere, mereu necesară, a libertății și a autorității nu rămâne scutit nici un popor, nici o epocă, nici un om care judecă: căci libertatea nu e cu puțință fără autoritate (altminteri devine haos), nici autoritatea fără libertate (altminteri devine tiranie). Nu încapе îndoială că în substraturile adânci ale firii omenеști sălășluiește un dor tainic de contopire în colectivitate. E de nedistrus crezul nostru străvechi, atavic, că s-ar putea găsi un anumit sistem religios, național sau social, echitabil pentru toți, care să dăruiască omenirii pace și ordine. Marele Inchizitor al lui Dostoievski a dovedit, cu o dialectică cruntă, că majoritatea oamenilor se tem de fapt de propria lor libertate. Într-adevăr, marea masă, din oboseală față de istovitoarea multiplicitate a problemelor, față de complicațiile și răspunderile vieții, dorește o mecanizare a lumii printr-o ordine definitivă, valabilă pentru toți, care s-o scutească de orice muncă de gândire. Acest dor mesianic după o deproblematizare a existenței constituie fermentul propriu-zis care netezește calea tuturor profeților sociali și religioși. Atunci când idealurile unei generații și-au pierdut strălucirea și culorile, ajunge întotdeauna să se ridice un singur om cu putere de sugestie care să declare peremptoriu că el și numai el a găsit noua formulă, pentru ca imediat mii și mii de oameni să-și pună încrederea în pretinsul mântuitor

al poporului sau al lumii. Întotdeauna, o nouă ideologie (și acesta e sensul ei metafizic) creează mai întâi un nou idealism pe Pământ. Căci orice om care dăruiește semenilor săi o nouă iluzie de unitate și de puritate scoate mai întâi dintr-înșii forțele cele mai sacre: puterea lor de jertfă, entuziasmul lor. Milioane de oameni sunt gata, ca într-o vrajă, să se lase fecundați, cuceriți, ba chiar călcați în picioare, și cu cât le cere mai mult un asemenea vestitor și făgăduitor, cu atât mai mult îi sunt robiți. De dragul lui, ei aruncă bucuroși ceea ce mai ieri a fost suprema lor plăcere: propria libertate – numai ca să se poată lăsa conduși cu mai multă docilitate. Vechea vorbă a lui Tacit, „*ruere in servitium*”¹, se împlinește iarăși și iarăși: popoarele, cuprinse de beția solidarității, se aruncă de bunăvoie în sclavie, ba mai și slăvesc biciul cu care sunt flagelate.

Orice intelectual ar găsi ceva înălțător în faptul că este întotdeauna o idee, adică cea mai imaterială forță de pe Pământ, aceea care săvârșește asemenea neverosimile minuni de sugestie în lumea noastră bătrână, prozaică și mecanizată. Am putea cădea lesne în ispita de a-i admira și de a-i slăvi pe acești vrăjitori, pentru că reușesc, pornind de la spirit, să transforme materia inertă. Din nefericire însă, acești idealști și utopiști se demască mai mereu după victoria lor, dovedindu-se a fi cei mai siniștri trădători ai spiritului. Căci puterea îndeamnă la atotstăpânire, biruința la samavolnicie și, în loc ca ei să se mulțumească cu faptul că au entuziasmat în așa măsură o mulțime de oameni pentru iluzia lor personală încât aceștia sunt gata să moară pentru ea, asemenea conchistadori cedează cu

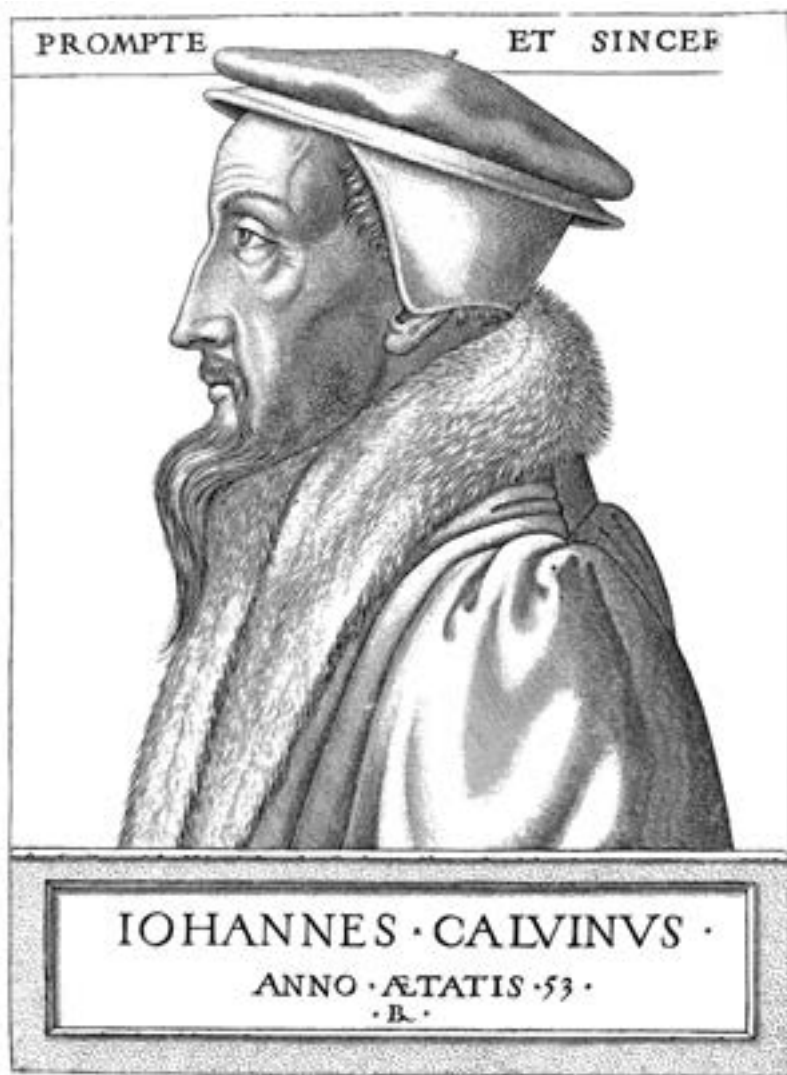
---

1. Expresia apare în *Anale*, I, 7, unde Tacit relatează că, după moartea lui August în anul 14 d.Cr., elita de la Roma s-a înghesuit să jure credință noului împărat, Tiberiu: „În vremea aceasta, la Roma se aruncau în slugărnice consuli, senatori, cavaleri” (subl. n.; cf. Cornelius Tacitus, *Anale*, trad., introd. și note de Gheorghe Guțu, Humanitas, București, 1995, p. 38).

toții ispitei de a transforma majoritatea în totalitate și de a impune dogma lor și celor fără partid. Nu se mulțumesc cu cei supuși lor, cu trabanții lor, cu robii lor sufletești, cu toți eternii acoliți ai fiecărei mișcări – nu, ei vor să-i vadă și pe cei liberi, pe acea mână de oameni independenți, slăvitorii și slugile lor. Iar pentru a face să treacă dogma lor drept unica valabilă, ei aplică oficial stigmatul crimei oricărei alte păreri. Mereu se reînnoiește acest blestem al tuturor ideologiilor religioase și politice: de îndată ce vor să stăpânească singure, ele degenerază în tiranii. Dar din clipa în care un propovăduitor spiritual nu mai are încredere în puterea imanentă a adevărului emis de el, ci face uz de violență, el declară război libertății omenești. Orice idee își pierde idealitatea și se transformă în brutalitate de cum cel ce-o propagă se folosește de teroare spre a uniformiza și a reglementa convingeri străine. Chiar și adevărul cel mai pur devine o crimă împotriva spiritului atunci când este impus altora cu sila.

Însă spiritul e un element misterios. Impalpabil și invizibil ca aerul, pare să se adapteze conciliant tuturor formelor și formulelor. Și aceasta ademenește tot mereu firile despotice să-și închipuie că spiritul ar putea fi complet tescut, înfundat în sticle și închis ermetic. Dar cu orice asuprire și înăbușire se stârnește și sporește o contrapresiune dinamică: tocmai atunci când e tescut și comprimat, spiritul devine un exploziv. Orice oprimare duce mai devreme sau mai târziu la răzvrătire. Căci independența morală a omnirii rămâne – eternă consolare – indestructibilă.

Niciodată nu s-a izbutit până acum să se impună pe cale dictatorială întregului glob pământesc o singură religie, o singură filozofie, o singură formă de înțelegere a lumii și niciodată nu se va izbuti, căci întotdeauna spiritul va ști să se apere de orice robie, întotdeauna va refuza să gândească în tipare prestabilite, să se banalizeze și să se niveleze, să se lase domesticit și uniformizat. Cât de searbădă și cât de zadarnică este, deci, orice străduință de a

Jean Calvin (1509–1564), la vârsta de 53 de ani.

Calvin, pe frontispiciul unei lucrări ale sale din 1566. În planul de jos al imaginii, mâna care oferă o inimă simbolizează motto-ul personal al lui Calvin: „Cor meum tibi offero, Domine, prompte et sincere“ („Inima mea ți-o ofer, Doamne, cu râvnă și bună-credință“).

Oz ad presenciu pascute il ego pater de
 cu nobles et ligur de catho: Aquila hnt vtrous, canis
 a soy de gras et plus, qui sans les bits de l'homme de la
 hont ut cos zabitant uy compoyent, quilz ne portentent
 a t but, l'esper d'uzatly de pouple de dida. Ceste grand
 rhyse d'effra Ley: mesme ley tel pais. Tontifou si ne
 lonis par, qua vof r'issimuz, sans compozai soy, miduz l'effra
 d'effra. Cof donq, dy p'incipe iustissimab, just d'inter
 vof a fait, sire, qua vof sans Ley d'effra: voise
 qui cey sontz la L'ordonant, p'oz ordonnez et
 machin. Le Royallent de J'officyz de Angleterre.

Vostre humble et obéissant serviteur
 Jehan Calvin.

Scrisul de mână al lui Calvin. Reformatorul trimitea scrisori multor oameni importanți ai vremii, printre care și aceasta adresată regelui Eduard VI al Angliei.

Sebastian Castellio (1515–1563), reprezentat pe pagina de titlu a unei ediții a Bibliei sale latine din secolul al XVIII-lea.